

1. Κεντρική είσοδος επί της οδού Παπαρρηγοπούλου.

Μια περίπτωση διάσωσης

Ελάχιστα είναι πια τα στοιχεία που θυμίζουν τη μορφή της Αθήνας του 19ου αιώνα. Ένα από αυτά είναι η σημερινή πλατεία Κλαυθμώνος με μερικά από τα κτήρια που την περιβάλλουν.

Παλιά η πλατεία ονομαζόταν "Κήπος του Παλαιού Ανακτόρου", επειδή από το 1835 έως το 1843, στην οικία Βούρου –σημερινό Μουσείο της πόλεως Αθηνών–, μαζί με τις οικίες Μαστρονικόλα και Αφθονίδου, είχε εγκατασταθεί ο Όθων, περιμένοντας να χτιστούν τα ανάκτορα –η σημερινή Βουλή. Αργότερα, η πλατεία μετονομάστηκε σε "Κήπο του Νομισματοκοπείου" και κατόπιν σε "Κήπο του Υπουργείου Οικονομικών", για να λάβει τελικά, το 1878, το σημερινό της όνομα ως "Πλατεία Κλαυθμώνος", χάρη σε ένα πολύκροτο χρονογράφημα με τίτλο "Ο κήπος του Κλαυθμώνος" που είχε δημοσιευτεί στο περιοδικό *Εστία*, και το οποίο αναφερόταν σε μια συγκέντρωση απολυθέντων δημοσίων υπαλλήλων. Σύμφωνα όμως με άλλη εκδοχή, η πλατεία πήρε την ονομασία της με αφορμή τον κλαυθμό διάμαρτυρίας υπουργών που είχαν χάσει τα υπουργεία τους.

Κώστας Παπαπαναγιώτου - Σπύρος Τσιμάς - Μηνάς Χατζηχρήστου

Συντηρητές έργων Τέχνης

Στενά συνδεδεμένο με την πλατεία είναι το νεοκλασικό διατηρητέο κτήριο "Υπουργείο Ναυτικών", επί των οδών Παπαρηγοπούλου και Παλαιών Πατρών Γερμανού, λόγω της θέσης του επάνω στην πλατεία και της σημασίας της ίδιας της πλατείας, κατά τη διάρκεια των πολιτικών εξελίξεων στα τέλη του περασμένου και στις αρχές του αιώνα μας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η αναγγελία των νικηφόρων αποτελεσμάτων των ναυμαχιών της Έλλης και της Λήμνου και της απελευθέρωσης των νησιών του βορειοανατολικού Αιγαίου το 1913 από τον πρωθυπουργό της χώρας Ελευθέριο Βενιζέλο και τον αρχηγό του στόλου ναύαρχο Κουντουριώτη στο λαό της Αθήνας, από το κεντρικό μπαλκόνι του παραπάνω κτηρίου. Με την ανακήρυξη της Αθήνας, το 1833, ως νέας πρωτεύουσας του ελληνικού κράτους, πολλοί πλούσιοι, ομογενείς και φιλέλληνες, αγόραζαν οικοπέδα και κτήματα σ' αυτήν. Μερικοί κατευθύνθηκαν στην περιοχή βόρεια της Πλάκας, που κατοικείται από πλούσιες βυζαντινές οικογένειες. Ένας απ' αυτούς ήταν ο Ιωάννης Σκυλίτσης, πλούσιος έμπορος των Αθηνών, στον οποίον ανήκε γωνιακό οικόπεδο εκτάσεως 1.031 τετραγωνικών πήχων -κάτι περισσότερο από μισό στρέμμα- στη συμβολή των σημερινών οδών Παπαρηγοπούλου και Παλαιών Πατρών Γερμανού. Το 1844 ολοκλήρωσε σ' αυτό την ανέγερση μιας, πολυτελέστατης, για την εποχή, ημιτριώροφης κατοικίας. Το κτήριο χρησιμοποιήθηκε ως κατοικία της οικογένειάς του για τα επόμενα χρόνια, ώς το 1865. Τέσσερα χρόνια αργότερα, το 1869, και ενώ νοικιάζονταν από την Ιονική Τράπεζα, οι κληρονόμοι του πουλήσαν το κτήριο στο Ελληνικό Δημόσιο. Το 1884 στεγάστηκε στο κτήριο αυτό ένα από τα πρώτα συσταθέντα υπουργεία (1832) του νέου ελληνικού κράτους, το υπουργείο Ναυτικών. Την ίδια χρονιά το διπλανό οικόπεδο, εκτάσεως 963 τετραγωνικών πήχων, το οποίο ανήκε στον τραπεζίτη Σπυριδώνα Δημεζή, αγοράστηκε από το νεοσύστατο τότε Ναυτικό Απομαχικό Ταμείο (Ν.Α.Τ.) -ας σημειωθεί ότι η κυριότητα του οικοπέδου

2. Είσοδος επί της Παλαιών Πατρών Γερμανού. Διακρίνονται τα παράθυρα, το μπαλκόνι και η λιθοδομή του ισόγειου.

κατέληξε στον Σπυριδώνα Δημεζή-, μετά από πολύπλοκες συνεχείς μεταβιβάσεις από τον αρχικό ιδιοκτήτη Αναγνώστη Δηλιγιάννη (1831).

Το Ν.Α.Τ., για να στεγάσει τις δραστηριότητές του, ανήγειρε ημιτριώροφη επίσης οικοδομή, η οποία κατελάμβανε το 1/3 του οικοπέδου. Τρία χρόνια αργότερα, το παραπάνω κτήριο αγοράστηκε από το ελληνικό Δημόσιο για να καλύψει τις διαρκώς αυξανόμενες ανάγκες του υπουργείου Ναυτικών.

Περί το 1890, το συνεχώς διογκούμενο υπουργείο Ναυτικών οδηγήθηκε στην ένωση των δύο προαναφερθέντων κτηρίων με σειρά εκτεταμένων εργασιών και διαρρυθμίσεων, υψώνοντας έναν ακόμη όροφο.

Η αρχιτεκτονική αυτή επέμβαση είχε ως αποτέλεσμα το Υ.Ν. να στεγάσεται σε ένα από τα ωραιότερα νεοκλασικά δημόσια κτήρια του 19ου αιώνα.

Το 1920 Εξανάρχισαν εργασίες στο κτήριο, οπότε υψώθηκε και τέταρτος όροφος, με επέκταση και προς την οδό Πραξιτέλους, δίνοντας στο κτήριο τη σημερινή περίπου μορφή του.

Το 1950, με βασιλικό διάταγμα, συστάθηκε το υπουργείο Εθνικής Άμυνας, καταργώντας έτσι τα υπουργεία Στρατού, Ναυτικών και Αεροπορίας, που μετονομάσθηκαν σε ΓΕΣ, ΓΕΝ και ΓΕΑ, αντίστοιχα. Με την εγκατάσταση του ΓΕΝ στο κτήριο της Κλαυθμώνος (1951), για να καλυφθούν οι απαιτήσεις ενδιάμεσων των στρατευμένων, κτίστηκαν δύο επιπλέον, μικρής έκτασης όροφοι (δώματα) στο πίσω μέρος, έτσι ώστε να μην επηρεάζεται η εξωτερική διατηρητέα όψη του κτηρίου.

Από το 1975 το κτήριο στεγάζει τη Διοίκηση Διοικητικής Μέριμνας Ναυτικού, μετά την οριστική μεταφορά του ΓΕΝ στο Πεντάγωνο το 1973.

Όπως είπαμε παραπάνω, το κτήριο ήταν ένα από τα ωραιότερα νεοκλασικά των Αθηνών. Η πολυτελής κατασκευή του διακρίνεται από στοιχεία της ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής τόσο στην εξωτερική του όψη, όπου κυριαρχούν οι επιβλητικές είσοδοι, συνδυάζοντας αρμονικά ξύλο και μάρμαρο, ενώ οι τοσκανικοί μονόλιθοι (παραστάδες) στην κεντρική είσοδο επί της Παπαρρηγοπούλου παραπέμπουν σε ξένα αρχιτεκτονικά πρότυπα, όπως και τα μπαλκόνια. Άλλο εξωτερικό στοιχείο είναι τα παράθυρα με τη χαρακτηριστική αρχιτεκτονική τους διακόσμηση. Τέλος, η εμφανής χτιστή πέτρα που υπάρχει στο ισόγειο ολοκληρώνει την εξωτερική όψη του κτηρίου της εποχής.

Αλλά και εσωτερικά συνδυάζονται αρμονικά το μάρμαρο με το σίδερο και το ξύλο στις φαρδιές σκάλες, που οδηγούν στον πρώτο και δεύτερο όροφο. Το πιο εντυπωσιακό όμως από τα εσωτερικά στοιχεία του κτηρίου ήταν η ζωγραφική διακόσμηση των οροφών και των τοίχων του πρώτου και δεύτερου ορόφου.

Όπως αναφέραμε παραπάνω, οι πολλαπλές χρήσεις του κτηρίου επέβαλλαν συνεχώς πληθός επεμβάσεων και αλλοιώσεων εσωτερικά και εξωτερικά. Στην εσωτερική μορφή, με την οποία ασχοληθήκαμε ειδικότερα, διακρίνουμε τα εξής:

Επίχριση των οροφών και των τοίχων με αλλεπάλληλα στρώματα λαδομπογιόλα-πλαστικού και ασβέστη. Χάρη σε απολεπίσεις των παραπάνω επιχρισμάτων, ήρθαν δεκάδ στο φως κάποια σχέδια και χρώματα που έγιναν αφορμή για τη συντήρηση των τοιχογραφιών.

Κάλυψη με λαδομπογιόλα των ξύλινων θυρών και του ξύλινου δαπέδου με κολλημένες συνθετικές πλάκες. Άλλη επέμβαση, ατυχώς πολύ καταστροφική, ήταν η μετατόπιση των θυρών, η οποία τεκμηριώνεται χάρη στη σχέση τους με τα αρχικά σχέδια των τοιχογραφιών που φέραμε στο φως.

Αποκάλυψη - Συντήρηση

Οι διαδικασίες για την αποκά-

3. Κεντρικό τμήμα της οροφोगραφίας κατά τη διάρκεια της αποκάλυψης και του καθαρισμού. Διακρίνεται, αριστερά, η πρόσθετη γύψινη διακόσμηση.

λυψη και συντήρηση της κεντρικής οροφोगραφίας και των αντίστοιχων τοιχογραφιών που βρίσκονται στο δεύτερο όροφο, μετάξυ γραφείου ναυάρχου και γραφείου υπουργού, ξεκίνησαν την άνοιξη του 1993, μετά από δική μας παρότρυνση, και με το ενδιαφέρον που επέδειξε η Διοίκηση ολοκληρώθηκαν το Μάρτιο του 1994. Η επιλογή του συγκεκριμένου χώρου έγινε μετά από ειδική μελέτη και δειγματοληψία (δοκιμαστικές τομές) για τον ακριβή εντοπισμό σωζόμενων περιοχών τοιχογραφίας.

Η μελέτη έδειξε ότι, πάνω από το αρχικό στρώμα ζωγραφικής, υπήρχαν δύο στρώματα επιζωγραφίσεων, ενώ μικροσκοπική παρατήρηση έδειξε έως και δέκα διαδοχικά στρώματα επιχρισμάτων ασβέστη, πλαστικού και λαδομπογιόλας, συνολικού πάχους 0,5 εκ. περίπου. Όσον αφορά τα τεχνικά χαρακτηριστικά της οροφोगραφίας, διακρίνεται διπλή στρώση κονιάματος: α' λεπτόκοκκου λευκού (μαρμαρόσκονη), και β' χονδρόκοκκου κοκκινωπού (νταμαρίσια άμμος), με συνδετικό ασβέστη, στρωμένου σε μπαγδάτι (πανό από λεπτά καλαμάκια) καρφωμένο σε ξύλινο σκελετό. Τα χρώματα, ακολουθώντας την παραδοσιακή τεχνική, περιέχουν χρωστικά σε σκόνη, με συν-

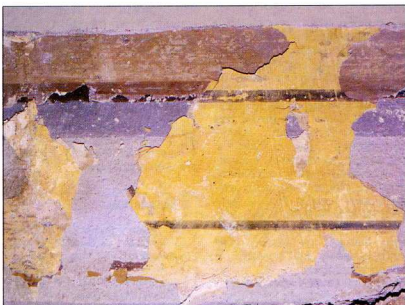
δετικό φυσική οργανική κόλλα. Αφού επιλέχθηκε μία από τις καλύτερα διατηρημένες περιοχές, άρχισε η διαδικασία της αποκάλυψης.

Ξεκίνησαμε με μηχανικό τρόπο, χρησιμοποιώντας σκαρπέλα ξύλου στις πιο ευπαθείς περιοχές και καλέμια τοίχου για τις πιο σκληρές, ενώ απαραίτητη θεωρήθηκε η χρήση «ματσόλας» (λαστιχένιο σφυρί), για την αποφυγή κραδασμών.

Τα παραπάνω εργαλεία χρησιμοποιήθηκαν για την αφαίρεση των αλλεπάλληλων επιχρισμάτων, ενώ για την αφαίρεση των επιζωγραφίσεων χρησιμοποιήθηκε και πάλι μηχανικός καθαρισμός (νυστέρια), παράλληλα με τη βοήθεια χημικού καθαρισμού (ήπιων διαλυτών), για να μείνει όσο το δυνατόν ανεπηφάνεια η αρχική ζωγραφική επιφάνεια.

Οι επιζωγραφίσεις αποτελούσαν νεότερη επέμβαση κακής ποιότητας. Για τον λόγο αυτόν αποφασίστηκε η αφαίρεσή τους.

Με το πέρας του καθαρισμού παρατηρήθηκαν φθορές που είχαν προκληθεί από τις εγκαταστάσεις καλωδίων, φθορές από τις επιζωγραφίσεις, ή από καρφωμένα διακοσμητικά γύψινα στοιχεία, φθορές από υγρασίες, κ.ά. Ο καθαρισμός σε μερικές περιοχές ήταν πιο εύκολος, ενώ σε άλ-

4. Μακροφωτογραφία, όπου διακρίνονται δύο επάλληλα στρώματα επιχρωματίσεων. Το πρώτο σε καφέ αποχρώσεις και το δεύτερο κιτρινωπό, με γκριζες ρίγες.

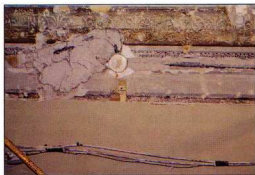
λες παρουσίαζε δυσκολίες, με κίνδυνο φθοράς της αρχικής ζωγραφικής επιφάνειας. Αυτό συνέβαινε, είτε γιατί οι επιχρωματίσεις ήταν πολύ καλά κολλημένες στη ζωγραφική επιφάνεια, είτε γιατί το υπόστρωμα της ζωγραφικής είχε σαθροποιηθεί και αποκολληθεί από το μπαγδατί, γεγονός που οφείλεται στη φυσική γήρανση του συνδετικού υλικού του κονιάματος (ασβέστη), με αποτέλεσμα την αποδυνάμωση της συνδετικής ικανότητάς του. Ακολούθησε στερέωση του κονιάματος της τοιχογραφίας με την τοιχοποιία και το μπαγδατί. Αυτή έγινε με εμποτισμό διαλύματος πολυβινυλικής κόλλας και άσκηση ελεγχόμενης πίεσης. Σε περιοχές εκτεταμένων αποκολλήσεων ο εμποτισμός έγινε με ενέσιμο κονίαμα σε ποικίλες αναλογίες, ανάλογα με την περίπτωση.

Ιδιαίτερα δύσκολη ήταν η στερέωση εκτεταμένης αποκόλλησης και κρεμάσματος στον αέρα, περιοχής οροφωγραφίας, που αντιμετωπίστηκε όμως επιτυχώς. Το πρόβλημα υπήρξε σοβαρότερο, γιατί δεν είχαμε πρόσβαση στο πίσω μέρος της οροφωγραφίας από τον επάνω ορόφο. Για τον λόγο αυτόν, η επέμβαση έγινε από κάτω, με αρκετές τεχνικές δυσκολίες. Πριν από την επέμβα-

ση έγινε οπλισμός της συγκεκριμένης περιοχής (προστασία με ύφασμα) και κατόπιν μελέτης εφαρμόστηκε σειρά ειδικών τεχνικών εργασιών. Η αποκολλημένη περιοχή που κρεμόταν επανήλθε στην αρχική της θέση, σώζοντας ολοκληρωτικά τη ζωγραφική την οποία έφερε. Το αποτέλεσμα ήταν παραπάνω από ικανοποιητικό.

Σε ορισμένες περιοχές χρειάστηκε να γίνει στερέωση της ζωγραφικής επιφάνειας με φιξάρισμα, στο υπόστρωμα της τοιχογραφίας. Ακολούθησε ελαφρός επιφανειακός καθαρισμός σε όλη την επιφάνεια της ζωγραφικής με ουδέτερο σαπούνι. Έγινε συμπλήρωση των κενών των εκτεταμένων φθορών με ειδικό κονίαμα, απαλλαγμένο από άλατα και στοιχεία επιβαρυντικά για τη ζωή της τοιχογραφίας. Τέλος, η καινούρια επιφάνεια λειάνθηκε κατάλληλα ώστε να δεχθεί τη ζωγραφική συμπλήρωση.

Πριν προχωρήσουμε στην αισθητική αποκατάσταση, θεωρήσαμε απαραίτητο να μελετήσουμε την τεχνολογία και τεχνική της υπάρχουσας ζωγραφικής, όπως αυτή εντάσσεται στο ρεύμα του νεοκλασικισμού. Από τα βασικά διακοσμητικά στοιχεία της εποχής ήταν η γραπτή οροφή. Τα κοσμήματα που στολίζουν ορο-

5. Φθορές που φάνηκαν μετά τον καθαρισμό.

6. Οπλισμός με ύφασμα του αποκολλημένου, από το μπαγδατί, τμήματος οροφωγραφίας, πριν από την επέμβαση επανασυγκόλλησης.

7. Η τοιχογραφία μετά τον στοκάρισμα.

8. Η οροφωγραφία μετά τη συντήρηση. Διακρίνεται δείγμα επιχρωματίσεων, στο μέσον κάτω, που διατηρήθηκε για ιστορικούς λόγους.

φές αλλά και τοίχους, κυρίως γεωμετρικά, απαρτίζονται από ευθείες, καμπύλες και τεθλασμένες γραμμές, από μαϊνάνδρους, έλικες, πλόχους, ρόδακες και σχηματισμένα φυτικά μοτίβα. Κυριαρχούν τα χρώματα χρονοκόκκινο, γαλάζιο, πράσινο, διαβαθμίσεις του γκριζού, άσπρο, μαύρο και μοβ. Είναι φανερή η επίδραση από τυπωμένα πρότυπα. Στο αρχείο Κίτσου Μακρή υπάρχουν πολλά τέτοια έγχρωμα τυπωμένα πρότυπα, δωρεές ζωγράφων, με υπογραφές ευρωπαϊκών τυπογραφείων.

Οι ζωγράφοι που φιλοχρόνησαν τις οροφές στα μέσα του 19ου αιώνα ήταν στην πλειοψηφία τους Ιταλοί. Η διακόσμηση, που γινόταν με βοηθητικά όργανα σχεδίασης (διαβήτη, χάρακα, μήτρες), ήταν άμυνα εκτελεσμένη και πετύχανε την αρμονία θερμών και ψυχρών χρωμάτων.

Συντηρημένη διακόσμηση της εποχής, που συναντάμε και στο συγκεκριμένο κτήριο, ήταν η κεντρική ροζέτα, που περιβάλλεται από συμμετρικές διατάξεις με λεπτές ανθεμιωτές γιγαντίες. Τα περιώρια στολίζουν παρόμοια σχήματα με ελικοειδείς μίχους και άνθη, σε συγκεκριμένη αξονική σχέση με το κεντρικό θέμα. Το σύνολο των παραπάνω στοιχείων συναντάμε στο ακέραιο στις οροφές κυρίως του υπουργείου Ναυτικών, με ιδιαίτερη έμφαση στην οροφή που απετέλεσε αντικείμενο της δουλειάς μας.

Σε έκταση 30 τ.μ. περίπου αναλαμβάνονται τετράγωνα και ορθογώνια παραλληλόγραμμα με κεντρική ροζέτα, που πλαισιώνονται από λεπτότερα ορθογώνια πλαίσια με φυτικό διάκοσμο και αγγελικά πρόσωπα στο κέντρο, ενώ τις γωνίες οριοθετούν μικρά τετράγωνα πλαίσια με ρόδακες. Η σωστή διαβάθμιση φωτισμός έχει εφαρμοστεί με επιδεξιότητα και ακρίβεια, έτσι που το τελικό αποτέλεσμα να αποδίδεται με εντυπωσιακή πλαστικότητα, δίνοντας την ψευδαίσθηση του ανάγλυφου (λουζιονισμός). Το φως θεωρείται ότι διαχέεται από το κέντρο προς τα άκρα.

Η αισθητική αποκατάσταση ήταν ένα σημείο που μας προβληματίσε ιδιαίτερα, λόγω των εκτεταμένων φθορών σε ορισμένα σημεία της οροφής. Μετά από μελέτη,

καταλήξαμε στην ολική ζωγραφική συμπλήρωση των χαμένων τμημάτων, λόγω της σχετικά νεότερης ηλικίας του έργου, αλλά και του διακοσμητικού χαρακτήρα του. Αποτυπώσαμε πιστά τα σχέδια, ακολουθώντας την ίδια χρωματική γκάμα, έναν τόνο χαμηλότερη όμως από αυτήν της αυθεντικής ζωγραφικής. Χρησιμοποιήσαμε, όπως οι τεχνίτες της εποχής, χρώματα σε σκόνης, με τη διαφορά ότι το συνδετικό, στην περίπτωση μας, ήταν πολυβινυλικό κόλλα. Για να μην υπάρχει ανακολουθία μεταξύ της νέας και της παλαιάς ζωγραφικής, δόθηκε, με πατίνα στις συμπληρώσεις, μια τεχνητή αίσθηση του χρόνου.

Ας τονιστεί ότι δεν κάναμε καμία χρωματική επέμβαση στην πρωτότυπη ζωγραφική, εν αντιθέσει με διπλανή οροφωγραφία, της οποίας πριν από μερικά χρόνια έγινε ολική επιζωγράφηση.

Οι εργασίες αυτές στο ιστορικό, διατηρητέο σήμερα, κτήριο αποτελούν απόδειξη της αυθεντικής ταυτότητάς του. Η συντήρηση έγινε έτσι ώστε να μην αλλοιωθεί η ιστορική και καλλιτεχνική αξία του έργου. Διαμριωβήτητα δεν υπάρχει μεγαλύτερο χρέος κληρονομιάς από τη διατήρηση της ιστορικής μνήμης και μαρτυρίας αυτού του τόπου στο πέρασμα των αιώνων. Οποιαδήποτε και αν είναι η λειτουργία ενός χώρου, πρέπει να διαφυλάσσεται η ιστορική μνήμη σε σεβασμό απέναντι όχι μόνο στα επώνυμα μνημεία και έργα τέχνης, αλλά και σε δείγματα της ανώνυμης διακοσμητικής ζωγραφικής και αρχιτεκτονικής, που κι αυτά αποτελούν μέρος της κληρονομιάς μας.

Το έργο αποκάλυψης και συντήρησης αναλάβανε, έχοντας ολοκληρώσει την τετραετή φοίτηση στην Ανώτερη Σχολή Συντήρησης έργων Τέχνης και Αρχαιοτήτων του ΤΕΙ Αθηνών, με σπουδές στο εξωτερικό και κύκλο ειδικών σεμιναρίων, και έχοντας εκπονήσει πτυχιακή εργασία (Αρχαιολογία, τεύχος 48, Σεπτ. 1993) πάνω στη συντήρηση ζωγραφικών ταβανιών στην Ελλάδα που χρονολογούνται στον 16ο έως και τον 19ο αιώνα. Με το τέλος των εργασιών μας, θεωρούμε χρέος μας να επιστημόνουμε τον κίνδυνο, εξαιτίας της λειτουργίας

του κτηρίου ως στρατιωτικής υπηρεσίας, να συνεχιστεί το έργο από άτομα που δεν έχουν την απαιτούμενη κατάρτιση στη συντήρηση έργων τέχνης.

Ευχαριστούμε και από αυτή τη θέση, για τη βοήθειά τους, τους συντηρητές έργων Τέχνης και Αρχαιοτήτων του ΥΠ.Π.Ο., Νίκο Μίνα και Αντώνη Πατεράκη, της Διεύθυνσης Συντήρησης, καθώς και τον Λεωνίδα Κάσση, του Βυζαντινού Μουσείου Αθηνών.

Βιβλιογραφία

Αναστήλωση - Συντήρηση - Προστασία Μνημείων και Συνόλων, Τεχνική περιοδική έκδοση, τόμοι Α', Β', ΥΠ.Π.Ο., Αθήνα 1987.
Δημοκρίτου Ιωάννης, *Ανθολογία Ελληνικής Αρχιτεκτονικής - Η κατοικία στην Ελλάδα από τον 15ο έως τον 20ο αιώνα*, ΥΠ.Π.Ο., Αθήνα 1981.
Κουτσόπουλος Α. (Αντιπλοίαρχος Π.Ν.), *Ιστορικό κτηρίου Δ.Δ.Μ.Ν.*, Αθήνα 1993.
Μακρής Κίτσος, *Επιδράσεις του Νεοκλασικισμού στην Ελληνική λαϊκή ζωγραφική, 1880-1930*, 1986.
Μπίρης Μάνος, *Μας αιώνας Αθηναϊκής αρχιτεκτονικής, 1875-1925*, Αθήνα 1987.
Τσίμας Σ., *Κατήχηστος Μ.*, "Εύλινα ζωγραφικά ταβάνια από τον 16ο μέχρι και τον 19ο αιώνα. Αίτια φθορών, προτάσεις συντήρησης". Πτυχιακή εργασία, Αθήνα 1993.

A Restoration Case

K. Papanagiotou - Sp. Tsimas - M. Chatzichristou

The Klauthmonos square, indispensably related with the very history of the 19th century Greece, still preserves a few impressive buildings from that period. One of them houses today an administrative service of the Navy. The exterior of the edifice still retains all the architectural features of its style and time, which add an air of European grand-bourgeois character to its appearance, while the interior has greatly suffered by various, multiple uses. Recently, during our military service, we have worked for the restoration of the interior decoration of the building: the painting embellishments of the ceiling and walls that were thus revealed, being in accordance with the appearance of the exterior, restore the lost, passed glamour of the mansion and enrich the cultural heritage of Athens.